

**ศึกษาการอยู่ร่วมกันของคนกับป่าชายเลนและภูมิปัญญาการใช้ทรัพยากร
เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจของคนในชุมชนยี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม
Study of Coexistence of People with Mangrove Forest and Wisdom of
Using Resources for Economic Benefits in the Yisan Community,
Samut Songkhram Province**

ริเรื่องรอง รัตนวิไลสกุล^{1*}

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สายวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี กรุงเทพฯ 10140

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการอยู่ร่วมกันของคนกับป่าชายเลนและภูมิปัญญาการใช้ทรัพยากรเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจของคนในชุมชนยี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ด้วยเทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูล คือ คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนยี่สารจำนวน 30 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ผลการศึกษาพบว่า การอยู่ร่วมกับป่าชายเลนทำให้คนยี่สารมีภูมิความรู้ในเรื่องปริมาณสัตว์น้ำในแต่ละแห่งด้วยการดูสีของน้ำ มีภูมิปัญญาในการแปรรูปอาหารจากพืชพันธุ์ไม้และสัตว์น้ำต่าง ๆ เพื่อนำมาบริโภค และมีภูมิปัญญาการใช้ทรัพยากรเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจด้วยการทำสวนป่าโกงกางแบบหมุนเวียนและการผลิตถ่านโกงกางแบบครบวงจรทำให้สามารถนำถ่านโกงกางส่งขายภายในประเทศและส่งขายยังต่างประเทศ อาทิ ประเทศญี่ปุ่น เกาหลีใต้ ฮ่องกง และสหรัฐอเมริกา ซึ่งสร้างรายได้หลักให้กับคนในชุมชน

Abstract

The purpose of this research was to study coexistence of people with mangrove forest and wisdom of using resources for economic benefits in the Yisan community Samut Songkhram Province, with qualitative research techniques. The sample groups were 30 of people living in the Yisan community, Tools used in data collection were structured interview, participant and non-participant observation The results showed that coexistence of people with mangrove forest made Yisan people have wisdom concerning the amount of fish in each area by means of a color view of the water, have wisdom concerning food processing of plants and aquatic animals for consumption and have wisdom concerning using resources from mangrove forest for economic benefits by making mangrove farming and producing charcoal for business The mangrove charcoal were traded domestically and internationally such as in Japan, Korea, Taiwan and the United States. They were main revenue for people in the community.

คำสำคัญ : ภูมิปัญญา ชุมชนยี่สาร การใช้ทรัพยากร ป่าชายเลน

Keywords : Wisdom, Yisan Community, Using Resources, Mangrove Forest

* ผู้พิมพ์ประสานงาน ไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ rireungrong@hotmail.com โทร. 0-2470-8734

1. บทนำ

รูปที่ 1 สภาพแวดล้อมทั่วไปของป่าชายเลนชุมชนยี่สาร

ป่าชายเลนเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณค่า และมีความสำคัญต่อมนุษย์หลากหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็นประโยชน์ทางตรง อาทิ เป็นแหล่งอาหาร เป็นแหล่งสมุนไพรรักษาโรค เป็นแหล่งปัจจัยการดำรงชีวิต อาทิ การใช้ไม้จากป่าชายเลนในการสร้างที่อยู่อาศัย และเป็นแหล่งเชื้อเพลิงหรือแหล่งพลังงาน รวมถึงเป็นแหล่งพืชพรรณที่นำไปกลั่นทำสารเคมีชนิดต่าง ๆ นอกจากนี้ ป่าชายเลนยังมีประโยชน์ทางอ้อมในด้านการอนุรักษ์พื้นที่ชายฝั่งทะเลและการช่วยปรับสมดุลของระบบนิเวศระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมบริเวณชายฝั่ง โดยแต่ละชุมชนมีการนำทรัพยากรจากป่าชายเลนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิตในลักษณะต่าง ๆ มากน้อยแตกต่างกันออกไป ก่อให้เกิดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลายอันทรงคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อมนุษยชาติมากมาย ชุมชนยี่สารเป็นชุมชนหนึ่งในอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ตั้งอยู่ระหว่างเส้นละติจูดที่ $13^{\circ}16'$ ถึง $13^{\circ}19'$ เหนือและเส้นลองจิจูดที่ $99^{\circ}52'$ ถึง $99^{\circ}56'$ ตะวันออกทางฝั่งตะวันตกเฉียงใต้ของกรุงเทพมหานคร และอยู่ทางฝั่งตะวันตกของอ่าวไทย ห่างจากฝั่งทะเลประมาณ 5 กิโลเมตร โดยมี

ลำคลองติดต่อโดยตรงจากทะเล และมีชุมชนบางตะบูน อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี กั้นอยู่ระหว่างตำบลยี่สารและอ่าวไทยมีพื้นที่ประมาณ 42,000 ไร่ ประกอบด้วย 5 หมู่บ้าน จำนวน 810 ครัวเรือน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านเขายี่สารมี 204 ครัวเรือน หมู่ที่ 2 บ้านคลองบ้านนอกมี 119 ครัวเรือน หมู่ที่ 3 บ้านต้นลำแพนมี 172 ครัวเรือน หมู่ที่ 4 บ้านดอนจั่นมี 120 ครัวเรือน และหมู่ที่ 5 บ้านคลองขุดเล็กมี 194 ครัวเรือนจำนวนประชากร ทั้งสิ้น 3,205 คน เป็นชาย 1,597 คน เป็นหญิง 1,608 คน มีความหนาแน่นเฉลี่ย 52.61 คนต่อตารางกิโลเมตร (องค์การบริหารส่วนตำบลยี่สาร, 2550) โครงสร้างทางสังคมของชุมชนยี่สารมีความเป็นเครือญาติกันสูง เช่น คนบ้านเขายี่สาร และคนบ้านคลองบ้านนอกจะแต่งงานระหว่างกลุ่มตระกูลกลายเป็นเครือญาติกันทั้งชุมชน นอกจากนี้ ยังมีการแต่งงานข้ามชุมชน อาทิ แต่งงานกับคนจากเขตอัมพวา แม่กลอง บางตะบูน และบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี แพรกหนามแดง ห้วยโรง และเขตอำเภopakทอ ราชบุรี ซึ่งเป็นชุมชนชาวนา และเป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญในอดีตคนยี่สารติดต่อค้าขายอยู่เป็นประจำ (วลัยลักษณ์ ทรงศิริ

และคณะ, 2545)

สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของชุมชนยี่สาร ประกอบด้วยป่าชายเลนที่มีพรรณไม้หนาแน่นขึ้นตามธรรมชาติ ได้แก่ ต้นจาก แสม ตะบูน ตะบัน ครุ่ย โปรง ตาตุ่ม ลำพู ลำแพน ฯลฯ ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนยี่สาร มีความผูกพันกับป่าชายเลนอย่างแนบแน่น คนในชุมชนส่วนใหญ่มีฐานะดีเพราะมีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ทั้งจากป่าชายเลนและป่าบกและพบว่าชุมชนหมู่ 1 และหมู่ 2 ส่วนใหญ่มีอาชีพทำสวนป่าโกงกางเพื่อขายไม้โดยไม่มีการแปรรูป (ขายเหมาดง) และเผาเป็นถ่านขายซึ่งมีทั้งหมดประมาณ 6-8 ราย ส่วนชุมชนหมู่ 3, 4, และ 5 ส่วนใหญ่ทำนาทุ่ง นอกจากนี้ ยังมีอาชีพอื่น ๆ อาทิ ทำประมงพื้นบ้าน (จับสัตว์น้ำ) รับจ้างตัดไม้ และทำนาข้าว กระจายไปตามทุกหมู่บ้าน โดยพบว่า การนำไม้โกงกางจากป่าชายเลนมาเผาเป็นถ่านเริ่มเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชนยี่สารเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2476 และสามารถสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนเป็นอย่างดี จนกระทั่งปี พ.ศ. 2525 การทำนาทุ่งได้เข้ามาในชุมชน ทำให้คนในชุมชนได้หันไปทำนาทุ่งกันแพร่หลายและขายป่าชายเลนไม้ไป อาชีพทำนาทุ่งได้สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนสูงสุดเมื่อปี พ.ศ. 2530 จากนั้นธุรกิจนาทุ่งก็ค่อย ๆ เสื่อมลง ทำให้คนในชุมชนบางส่วนต้องกลับมาทำการปลูกป่าโกงกางเพื่อเผาเป็นถ่านและบางส่วนต้องหันมาประกอบอาชีพอื่น เช่น รับจ้าง ค้าขาย ฯลฯ สำหรับการปลูกป่าโกงกางในพื้นที่นี้จากการสัมภาษณ์นายไสย คัคดีเสรีชัย (17/08/2551) พบว่าขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการปลูก กล่าวคือ ถ้าเป็นป่าอนุรักษ์ชายทะเลจะปลูกต้นโกงกางประมาณ 400 ต้นต่อไร่ ถ้าเป็นป่าธรรมชาติเพื่อทำฟืนและใช้สอยทั่วไปจะปลูกประมาณ 1,600

ต้นต่อไร่ และถ้าเป็นป่าเศรษฐกิจเพื่อเผาถ่านจะปลูกประมาณ 3,200 ต้นต่อไร่ ปัจจุบันคนในชุมชนจะมีรายได้จากการรับจ้างการตัดไม้ หรือการปลูกป่าโกงกางประมาณวันละ 150-300 บาท ซึ่งในการตัดไม้ครั้งหนึ่ง ๆ จะต้องใช้คนงานประมาณ 5-6 คน

การวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งศึกษาการอยู่ร่วมกันของคนยี่สารกับป่าชายเลนจังหวัดสมุทรสงคราม เพื่อให้ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าชายเลน และภูมิปัญญาการใช้ทรัพยากรจากป่าชายเลนเพื่อประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ ภายใต้กรอบแนวคิดทางมนุษยนิเวศวิทยาที่ว่าวิถีชีวิตและรูปแบบของชุมชนแต่ละแห่งย่อมแตกต่างกันตามสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่นั้น เนื่องจากระบบความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งมีชีวิตไม่ว่าจะเป็นพืชหรือสัตว์ ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้สั่งสมสืบทอดจนเกิดเป็นภูมิปัญญาในการอยู่ร่วมกันอย่างเหมาะสม ซึ่งผลที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ทำให้ได้ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของคนยี่สารกับป่าชายเลนซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อแนวทางการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรป่าชายเลนที่ยั่งยืนของพื้นที่ยี่สารต่อไป

1.1 วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาการอยู่ร่วมกันของคนกับป่าชายเลนและภูมิปัญญาการใช้ทรัพยากรจากป่าชายเลนเพื่อประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจของคนในชุมชนยี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม

1.2 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนแนวคิด/ทฤษฎีและวรรณกรรมเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของคนกับป่า และ

ภูมิปัญญาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ พบว่ามีผู้สนใจทำการศึกษามากพอสมควร อาทิ พงศา ชูแนม และคณะ (2544) ได้ศึกษาการจัดการผักป่าพื้นบ้านด้านการผลิต การตลาด และการอนุรักษ์ของตำบลปากทรง อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร พบว่าประชากรทั้งหมู่บ้านได้พึงพิงคุณค่าประโยชน์จากความหลากหลายและความซับซ้อนของทรัพยากรธรรมชาติในป่า จนเกิดภูมิปัญญาในการหยิบฉวยผักป่าพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์เพื่อดำรงชีพบนฐานความพอเพียง ความปลอดภัย และความยั่งยืน ส่วนสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (www.codi.or.th/ 17 กันยายน 2552) ได้ศึกษาวิถีชีวิตของคนกับป่าในหมู่บ้านตำบลบ้านดง อำเภอชาติตระการ จังหวัดพิษณุโลกพบว่า การอยู่ร่วมกันของคนกับป่าได้สร้างภูมิปัญญาท้องถิ่นมากมายในการเข้าถึงแหล่งอาหาร และการสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน แต่วิถีชีวิตของคนกับป่าในปัจจุบันได้ถูกผูกโยงเข้าไปสู่ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ทำให้มีการปรับเปลี่ยนกระบวนการผลิตที่พึ่งพาปัจจัยภายนอกมากขึ้น ขณะเดียวกันวิถีแบบคนเมืองก็เข้ามาเกี่ยวพันวิถีของคนกับป่า ทำให้ความผูกพันระหว่างคนกับปาลดน้อยลง จนเกิดปัญหาทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ ในการศึกษาการอยู่ร่วมกันของคนกับป่าของบ้านคลองแสง ตำบลด่านชุมพล อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2550) พบว่าความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าที่หล่อเลี้ยงชาวกะชอง-ชาเร่ได้ก่อให้เกิดองค์ความรู้อันสลับซับซ้อนและภูมิปัญญาวิถีแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างผาสุกระหว่างคนกับป่า จนกระทั่งเกิดวิกฤติในราวปี พ.ศ. 2514 เมื่อมีคนต่างถิ่นได้เข้ามาจับจองพื้นที่และสร้างบ้านเรือน ทำให้ป่าต้นน้ำซึ่งเป็นแหล่งอาหารอัน

อุดมสมบูรณ์ ได้ถูกกลุ่มนายทุนเข้าถากถางตัดไม้ ทำให้สภาพป่าเสื่อมโทรมจนผืนป่าถึงขั้นวิกฤติ พร้อมกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งจากการทบทวนวรรณกรรมยังพบอีกว่า ในการศึกษาการอยู่ร่วมกันของคนกับป่าและภูมิปัญญาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจนั้น ผู้ทำการศึกษาส่วนใหญ่นิยมอิงแนวคิดด้าน “มนุษยนิเวศวิทยา” มาเป็นตัวอธิบายบนฐานความคิดที่ว่า “วิถีชีวิตและรูปแบบของชุมชนแต่ละแห่งย่อมแตกต่างกันตามสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่นั้น เนื่องจากระบบความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งมีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นพืชหรือสัตว์ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้สั่งสมสืบทอดจนเกิดเป็นภูมิปัญญาในการอยู่ร่วมกันอย่างเหมาะสม” (ริเรื่องรอง รัตนวิไลสกุล, 2543) ซึ่งแนวคิดนี้สอดคล้องกับประเวศ วะสี (2534) ที่กล่าวว่า ภูมิปัญญาของชุมชนต่าง ๆ เกิดจากกระบวนการสะสมองค์ความรู้เป็นเวลายาวนานจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคนในพื้นที่นั้น ทำให้แต่ละท้องถิ่นมีภูมิปัญญาที่แตกต่างกันไป อย่างไรก็ตาม ภูมิปัญญาของชุมชนเหล่านี้ก็อาจสูญหายไปจากชุมชนได้ ถ้ามีปัจจัยจากภายนอกเข้ามามีอิทธิพลต่อความคิดและค่านิยมของคนในชุมชนนั้น (ลีอชา ธรรมวินัย-สถิต, 2539) สรุปได้ว่าการอยู่ร่วมกันของคนกับป่าก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้สั่งสมจนเกิดภูมิปัญญาของชุมชนแต่ละแห่งที่จะนำทรัพยากรมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตและระบบเศรษฐกิจที่เหมาะสมกับทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนนั้น อย่างไรก็ตาม การคงอยู่ของภูมิปัญญาเหล่านี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอกที่เข้ามามีอิทธิพลต่อความคิดและค่านิยมของคนในชุมชนนั้น

2. วิธีการศึกษา

รูปที่ 2 วิถีชีวิตของคนในชุมชนยี่สาร

การศึกษาค้างนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีขั้นตอนในการดำเนินการ ดังนี้

2.1 พื้นที่ศึกษา

การศึกษาค้างนี้ได้คัดเลือกพื้นที่ที่ทำการศึกษาจำนวน 3 หมู่บ้านจาก 5 หมู่บ้านของตำบลยี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ได้แก่ บ้านเขายี่สาร (หมู่ 1) บ้านคลองบ้านนอก (หมู่ 2) และบ้านต้นลำแพน (หมู่ 3) เนื่องจากพื้นที่ใน 3 หมู่บ้านนี้ยังคงแวดล้อมด้วยป่าชายเลนและประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นี้ยังพึ่งพิงทรัพยากรจากป่าชายเลนอยู่มาก

2.2 กลุ่มตัวอย่าง

คือ คนในชุมชน 3 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านเขายี่สาร (หมู่ 1) บ้านคลองบ้านนอก (หมู่ 2) และบ้านต้นลำแพน (หมู่ 3) ของตำบลยี่สารอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยคัดเลือกจากผู้ที่มีอายุไม่ต่ำกว่า 35 ปีและอาศัยอยู่ในชุมชนเป็นเวลาไม่ต่ำกว่า 15 ปีและเป็นผู้ที่ประกอบอาชีพที่มีความสัมพันธ์กับทรัพยากรป่า

ชายเลน อาทิ เจ้าของสวนป่าโกงกาง เจ้าของโรงเผาถ่าน คนงานรับจ้างในสวนป่าคนงานในโรงเผาถ่าน คนจับสัตว์น้ำ และคนทำนากุ้ง จำนวนหมู่บ้านละ 10 คน รวมทั้งสิ้นจำนวน 30 คน

2.3 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา : ประกอบด้วย

2.3.1 การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับวิถีความเป็นอยู่ของคนในชุมชนและภูมิปัญญาการใช้ทรัพยากรจากป่าชายเลนเพื่อประโยชน์ทั้งเป็นแหล่งอาหารและแหล่งทำมาหากิน รวมทั้งการปลูกสวนป่าและการผลิตถ่านโกงกางแบบครบวงจร

2.3.2 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยให้ผู้ช่วยนักวิจัยเข้าไปร่วมกิจกรรมภายในชุมชนและทำการสังเกตเพื่อรวบรวมข้อมูลบางประเด็นที่คนในชุมชนสื่อสารด้วยคำพูด แต่คนภายนอกไม่อาจเข้าใจความหมายจึงต้องทำการสังเกตเพื่อจะได้ข้อมูลที่ตรงกับปรากฏการณ์ที่เป็นจริงของชุมชน

2.3.3 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่

และสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชน เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชนมากขึ้น

3. ผลการศึกษาและอภิปรายผล

รูปที่ 3 การผลิตถ่านโกงกางแบบครบวงจร

การศึกษาการอยู่ร่วมกันของคนกับป่าชายเลนและภูมิปัญญาการใช้ทรัพยากรจากป่าชายเลนเพื่อประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจจากพื้นที่ 3 หมู่บ้านของอำเภอมัปพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ได้แก่ บ้านเขายี่สาร (หมู่ 1) บ้านคลองบ้านนอก (หมู่ 2) และบ้านต้นลำแพน (หมู่ 3) ผู้ให้ข้อมูลพบว่า เป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิง อายุเฉลี่ย 43.46 ปี โดยผู้ให้ข้อมูลที่มีอายุน้อยที่สุดคือ 36 ปี อายุมากที่สุด 62 ปี ประกอบด้วยเจ้าของสวนป่าโกงกาง เจ้าของโรงเผาถ่าน คนงานรับจ้างในสวนป่า คนงานในโรงเผาถ่าน คนจับสัตว์น้ำ และคนทำนากุ้ง ผลการศึกษาพบว่า คนในชุมชนยี่สารใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนเพื่อเป็นแหล่งอาหารในการดำรงชีวิต ด้วยการจับปู ปลา กุ้ง หอย ฯลฯ จากแหล่งน้ำในป่าชายเลนมาบริโภค นอกจากนี้ คนยี่สารยังเรียนรู้ในการนำพืชพรรณไม้จากป่าชายเลนและที่ขึ้นตามน้ำกร่อยมาบริโภคเพื่อการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น การนำยอดชะครามมาทำยาหรือใบชะครามชุบ

โช้ทอดกินแนมกับน้ำพริก การทำขนมลูกแสม ขนมลูกลำแพน ขนมฝักรูย และรากต้นสามสิบ-เชื่อม รวมทั้งการนำเห็ดที่ขึ้นในป่าชายเลนมาทำอาหาร ฯลฯ ซึ่งพืชพรรณไม้เหล่านี้เกิดขึ้นตามพื้นที่ป่าชายเลนและคนในชุมชนสามารถนำมาบริโภคได้ตลอดเวลาทำให้คนยี่สารมีภูมิปัญญาในการแปรรูปอาหารมากมาย อาทิ การรู้จักใช้พืชน้ำเค็มทำอาหารโดยการขจัดความเค็มออกก่อน รวมถึงการรู้วิธีถนอมอาหารเพื่อเก็บไว้บริโภคได้นาน ๆ เนื่องจากไม่มีตู้เย็น สำหรับไม้พืชนำมา เป็นเชื้อเพลิงในการทำอาหารก็หาได้จากป่าชายเลนรอบ ๆ ชุมชน อาทิ ตะบัน โปรง แสม รวมถึงไม้โกงกางที่นิยมนำมาเผาเป็นถ่านโกงกาง ที่ได้รับความนิยมแพร่หลาย นอกจากนี้ ยังพบว่า คนยี่สารยังรู้จักการนำพืชพันธุ์ในป่าชายเลน มาทำยาสมุนไพรเพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ภายในชุมชน อาทิ การใช้เหงือกปลาหมอในการรักษาฝีและรักษาโรคเบาหวาน จากวิถีชีวิตของคนยี่สารที่พึ่งพิงทรัพยากรป่าชายเลนเช่นนี้ ก่อให้

เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่สั่งสมสืบทอดต่อกันมา จนเกิดเป็นภูมิปัญญาในการเข้าถึงแหล่งอาหาร โดยคนในชุมชนสามารถแยกแยะได้ว่าสิ่งใดเป็น พืชและสิ่งใดสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการ ดำรงชีวิต อาทิ การใช้ต้นตะบูนสำหรับทำต่อหม้อ ก่อสร้าง การใช้ต้นเหียงอกปลาหมอบเป็นยารักษาโรค หรือลูกแสมสามารถนำมาทำเป็นอาหาร ส่วนต้น ตาตุ่มเป็นพืชนำมาบริโภคไม่ได้ เป็นต้น นอกจากนี้ การได้อยู่ร่วมกับป้าชายเลน ยังทำให้คนยี่สารมี ภูมิความรู้ในเรื่องของระดับน้ำไม่ว่าจะเป็นเรื่อง น้ำเกิดน้ำตาย น้ำเข้าน้ำเย็น รวมทั้งการดูสีของ น้ำเพื่อให้รู้ถึงระดับความเค็มของน้ำซึ่งมีผลต่อ ปริมาณสัตว์น้ำในแต่ละแห่ง และยังพบอีกว่าการ ได้อยู่ร่วมกับป้าชายเลนทำให้คนยี่สารเกิดภูมิ- ปัญญาในการทำสวนป่าโกงกางแบบหมุนเวียน คือ มีการปลูกทดแทนหลังจากการตัดไม้เพื่อนำมา เผาเป็นถ่าน ทำให้พื้นที่ยี่สารยังคงมีป้าชายเลนที่ อุดมสมบูรณ์ ซึ่งผลการศึกษานี้พบว่าสอดคล้อง กับคตินิยมของชาวนาที่เชื่อว่าวิถีชีวิตและ รูปแบบของชุมชน แต่ละแห่งจะแตกต่างกันตาม สภาพแวดล้อมทางกายภาพและสิ่งมีชีวิตที่อาศัย อยู่ในพื้นที่นั้น เนื่องจากระบบความสัมพันธ์ ของมนุษย์กับสิ่งมีชีวิตไม่ว่าจะเป็นพืชหรือสัตว์ก่อ ให้เกิดกระบวนการเรียนรู้สั่งสมสืบทอดจนเกิด เป็นภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตและการอยู่ร่วมกัน อย่างเหมาะสม (ริเอ็องร็อง รัตนวิไลสกุล, 2543)

ด้านภูมิปัญญาการใช้ทรัพยากรจากป้าชาย เลนเพื่อประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ พบว่าในอดีต ความอุดมสมบูรณ์ของผืนป้าชายเลนที่หล่อเลี้ยง ชาวยี่สารทำให้วิถีดั้งเดิมของคนยี่สารซึ่งดำรงชีพ ด้วยการลงแรงหาอาหารจากทรัพยากรที่มีอยู่ รอบป้าชายเลนมาบริโภคเพื่อเป็นอาหารหลักแต่ ด้วยสภาพแวดล้อมของชุมชนเป็นป้าชายเลน

และพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินโคลน รวมทั้งมีน้ำเค็ม ท่วมถึงอยู่เสมอ ทำให้ชุมชนยี่สารขาดแหล่งน้ำจืด จึงไม่สามารถทำนา ปลูกข้าว และปลูกพืชผักผลไม้ ไร่รับประทานเองได้ ดังนั้น คนชุมชนยี่สารจึงต้อง ทำการติดต่อกับชุมชนใกล้เคียงเพื่อแลกเปลี่ยน สิ่งของอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวันที่ทำมาได้ จากการลงแรงออกเรือจับสัตว์น้ำจากป้าชายเลน อาทิ ปลา ปู กุ้ง หอย มาเป็นปัจจัยหลักในการนำ ไปแลกเปลี่ยนข้าว ผัก ผลไม้ น้ำตาล เกลือ และ ของแห้งต่าง ๆ จากชุมชนอื่นเพื่อนำมาบริโภค โดยมีการแลกเปลี่ยนทั้งในรูปของอาหารทะเลสด และอาหารทะเลที่แปรรูปแล้ว อาทิ ปลาเค็ม ปลา ตากแห้ง กุ้งเค็ม และปูดอง เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีการเข้าไปตัดไม้ในป้าชายเลน อาทิ ไม้แสม เพื่อนำไปขายในรูปของไม้ฟืน สำหรับบริเวณพื้นที่ ที่คนยี่สารนิยมนำอาหารทะเลสดและอาหาร แปรรูปไปแลกเปลี่ยนเป็นสิ่งของเพื่อการอุปโภค บริโภคนั้นมีตั้งแต่การพายเรือไปแลกข้าวสารจาก ตำบลบางเค็ม จังหวัดเพชรบุรี หรือจากที่นาบาง แห่งที่จังหวัดราชบุรี และนำไม้ฟืนที่หาได้จากป้า ชายเลนไปแลกกับน้ำตาล มะพร้าว หรือผักผลไม้ ต่าง ๆ ที่ปลูกในสวนของอัมพวากลับมา นอกจากนี้ ในอดีตยังมีตลาดนัดเป็นแหล่งรวมแลกเปลี่ยน สินค้า คือ ตลาดนัดคลองโค่นซึ่งอยู่ห่างจากยี่สาร ไปประมาณ 6 กิโลเมตร เล่ากันว่าในวันที่มีตลาดนัด นั้น ชาวบ้านก็จะเตรียมกุ้ง หอย ปู ปลาต่าง ๆ ที่หาได้จากป้าชายเลนบรรทุกใส่เรือ แล้วพายไปยัง จุดที่เป็นตลาดนัดริมน้ำในเขตตำบลคลองโค่น โดยคนที่มาร่วมแลกเปลี่ยนสินค้าที่ตลาดนัดคลอง- โคนนั้นมีทั้งชาวสวนจากอัมพวา ชาวประมงจาก คลองโค่นและจากบางตะบูนซึ่งอาหารทะเลที่คน ยี่สารนิยมแลกเปลี่ยนกลับมา คือ พวกหอยลาย หอยแครง และปลาต่าง ๆ ที่ต้องทำในท้องทะเล

ใหญ่ รวมทั้งกะปิซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีชื่อเสียงของคลองโคน เป็นต้น ลักษณะวิถีชีวิตเช่นนี้เริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลง เมื่อวิถีแบบคนเมืองได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับสินค้าของคนในชุมชนมากขึ้น ทำให้วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกัน ถูกเปลี่ยนมาเป็นระบบการซื้อขายสินค้าโดยมีเงินเป็นตัวกลาง ทำให้ชาวบ้านบางส่วนนิยมนั่งรถไฟเพื่อนำของทะเลต่าง ๆ ที่หาได้ไปขายที่ตลาดปากท่อซึ่งเป็นตลาดใหญ่ ทำให้เกิดเป็นเครือข่ายการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าที่กว้างขวางขึ้น

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ประชากรชาวยีสาร์ได้พึงพิงคุณประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนในเชิงเศรษฐกิจมากที่สุด ก็คือ พันธุ์ไม้จากป่าชายเลน โดยพบว่าตั้งแต่อดีตคนยีสาร์ได้ทำการหักร้างถางพงเพื่อจับจองที่ดิน และหว่านโปรยลูกแสมแก่ลงในดินเลนที่ถางไว้และเมื่อได้ไม้โตพอ ก็ทำการตัดขายเป็นฟืนโดยพบว่าคนยีสาร์มีการตัดไม้ขายเลนและปลูกไม้แสมเพื่อส่งขายเป็นฟืนให้กับชุมชนอื่น ๆ รวมถึงพระนครติดต่อกันมาเป็นเวลานานนับร้อยปี จนกระทั่งปี พ.ศ. 2450 ได้มีผู้นำเอาฝักต้นโกงกางใบเล็กมาทดลองปลูกในพื้นที่ (ที่มาของต้นโกงกางใบเล็กของพื้นที่นี้ บางคนบอกว่าเก็บฝักจากที่ลอยมาตามน้ำทะเลซึ่งเชื่อมกับบริเวณอ่าวไทย บางคนก็บอกว่ามีคนในท้องถิ่นติดต่อเอามาจากภายนอกโดยนำเอาฝักซึ่งเป็นพันธุ์จากทางใต้ของประเทศไทยเข้ามาทดลองปลูก ปรากฏว่าได้ผลดีจึงขยายพันธุ์ออกไปมากขึ้นเรื่อย ๆ) ซึ่งในช่วงแรกเริ่มนั้นปรากฏว่าคนส่วนใหญ่ยังไม่นิยมปลูกต้นโกงกางมากนักเพราะกว่าจะได้ผลผลิตต้องใช้เวลาหลายปี จนกระทั่งประมาณปี พ.ศ. 2480 ได้มีการติดต่อว่าจ้างคนจีนจากจังหวัดตรังเข้ามาสร้างเตาเผาถ่านขนาดใหญ่ เพื่อลองเผาไม้โกงกางที่ปลูกไว้ ซึ่งหลังจาก

ทดลองเผาจนได้ถ่านที่มีคุณภาพดีออกมาแล้ว ปรากฏว่าถ่านไม้โกงกางที่เผาลำเจ็บนั้นขายได้ราคาดีและเป็นที่รู้จักรวมทั้งเป็นที่ต้องการของผู้ใช้จำนวนมาก หลังจากนั้นคนยีสาร์จึงหันมาปลูกไม้โกงกางเพื่อเป็นวัตถุดิบในการเผาเป็นถ่านเพื่อส่งขายกันมากขึ้น จนทำให้พื้นที่ยีสาร์กลายเป็นแหล่งผลิตถ่านโกงกางแบบครบวงจร คือ ทั้งปลูก เผา และส่งขายเอง อาชีพการทำสวนป่าและการเผาถ่านส่งขายจึงกลายเป็นอาชีพหลักของชุมชนยีสาร์ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 จนถึงปัจจุบัน

การทำสวนป่าและการเผาถ่านโกงกางของชาวยีสาร์นี้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาการใช้ทรัพยากรจากผืนป่าชายเลนเพื่อประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนยีสาร์ได้เป็นอย่างดี เนื่องจากการทำสวนป่าต้องเริ่มตั้งแต่การจัดเตรียมฝักมาปลูก โดยจะเก็บฝักจากต้นและที่ร่วงหล่นหรือลอยตามน้ำ นำมารวมกันให้ได้จำนวนเพียงพอสำหรับใช้ปลูกลงในพื้นที่อัตราเฉลี่ยประมาณ 4000 ฝักต่อพื้นที่ปลูก 1 ไร่ ผู้ที่เก็บฝักนำมาขายให้กับเจ้าของที่ดินสวนป่า จะได้รับค่าจ้าง ร้อยละ 15 บาท ซึ่งงานในส่วนนี้มักเป็นการหารายได้พิเศษของเด็ก ๆ ในชุมชน และเป็นอาชีพเสริมของผู้ใหญ่จำนวนหนึ่ง หลังจากนั้นจึงมีการบ่มฝักที่เก็บมา โดยการนำมาจัดเรียงให้เป็นกองอย่างมีระเบียบ พรมน้ำและคลุมด้วยกระสอบขึ้นนานประมาณ 1 เดือนจนมีรากงอกออกมาที่ส่วนปลายฝัก แต่ก่อนที่จะปลูกโกงกางจะต้องมีการถางพื้นที่ให้โล่งเตียนด้วยการเข้าไปตัดไม้ใหญ่และกำจัดวัชพืชที่คลุมดินออกเพื่อให้สะดวกต่อการปักฝักโกงกางให้เติบโตสำหรับค่าแรงในการถางที่เพื่อปลูกไม้โกงกางอยู่ที่ประมาณคนละ 150 บาทต่อวัน จากนั้นจึงนำฝัก

โก่งกางที่บ่มได้ไปปลูก โดยปักฝักห่างกันประมาณ 0.63 x 0.63 เมตร สำหรับช่วงเวลาในการจัดหา และปักฝักนั้น จะอยู่ประมาณเดือนกันยายน-พฤศจิกายนของทุกปี เนื่องจากเป็นช่วงที่ต้นโก่งกางมีฝักมากและเป็นช่วงเริ่มต้นของ “น้ำเข้า” หรือระดับน้ำขึ้นสูงช่วงเช้า ทำให้สะดวกในการนำเรือเข้าไปทำงานตามป่า รวมทั้งเป็นช่วงที่มีฝนตกจึงมีความชื้นมากและน้ำทะเลท่วมถึง ทำให้ต้นโก่งกางไม่เหี่ยวและแตกใบเร็ว หลังจากปักฝักเรียบร้อยแล้วตลอดช่วง 3 ปีแรก ก็จะต้องมีการเข้าไปดูแลความเรียบร้อยของสวนป่าเพื่อถางวัชพืชออกบ้าง และหากมีฝักใดที่เสียหายเนื่องจากถูกปูกินหรือถูกลิงแสมถอนทำลายก็จะนำฝักใหม่ที่บ่มไว้แล้วมาปักแทน สำหรับการตัดไม้เพื่อนำไปเผาเป็นถ่านจะต้องโค่นต้นที่โตเต็มที่เมื่อริดกิ่ง/ก้าน รากออกแล้วก็ทำการเลื่อยต้นโก่งกางออกเป็นท่อน ๆ ความยาวท่อนละประมาณ 1 หลาหรือที่เรียกกันว่า “ไม้หลา” จากนั้นทุบเปลือกนอกออกให้เหลือเพียงเนื้อไม้สีแดงอมส้ม เพราะหากนำไม้โก่งกางเข้าเตาเผาถ่านทั้งเปลือกจะได้ถ่านที่มีน้ำหนักรวมและคุณภาพไม่ดีเท่ากับไม้ที่ทุบเปลือกออกก่อน หลังจากทุบเรียบร้อยแล้วก็นำมาเรียงไว้รอการลำเลียงมายังโรงถ่านโดยในการตัดไม้นั้นเจ้าของป่าหรือผู้เหมาดองอาจจ้างคนเข้ามาตัดไม้หลายกลุ่มก็ได้ สำหรับค่าตอบแทนจะคิดตามจำนวนไม้หลาที่ทำได้ คือ ประมาณ 1,000 ท่อนต่อค่าตอบแทน 1,500 บาท สามารถเบิกเงินได้สัปดาห์ละครั้งหรือจะเบิกเมื่อทำงานเสร็จก็ได้ นอกจากนี้ ยังพบว่าปัจจุบันมีการจ้างงานเป็นรายวัน โดยผู้ชายได้วันละ 300 บาท ส่วนผู้หญิงได้วันละ 200 บาทเพราะผู้ชายจะต้องรับผิดชอบงานตั้งแต่การตัด แยก และเลื่อยไม้ ส่วนผู้หญิงจะทำหน้าที่นั่งทุบเปลือกออกอย่างเดียว ส่วนการ

เผาถ่านนั้นเริ่มตั้งแต่การหอบไม้เข้าเตาเผา การเรียงไม้ การใส่ไฟ และการหอบไม้ออกจากเตาจนถึงการนำถ่านไปขาย สำหรับค่าแรงการหอบไม้เข้าเตาวันละ 1 เตา อยู่ที่ประมาณ 200-300 บาทต่อคน ส่วนผู้ที่ทำหน้าที่คอยเติมเชื้อไฟเข้าในช่องเล็ก ๆ ด้านล่างของเตาเผาถ่าน เพื่อไม่ให้ไฟมอดโดยใช้ท่อนรากโก่งกางแห้งใส่ทุก 8-10 นาที (ห้ามปล่อยให้เชื้อไฟมอดเด็ดขาดเพราะจะทำให้เกิดเปลวไฟลุกในเตา) ต้องทำงานติดต่อกันทั้งวันทั้งคืนประมาณ 10-12 วัน จึงต้องเป็นคนที่มิทักษะการทำงานด้านนี้สูงมาก ทำให้ต้องมีการสืบทอดภูมิปัญญาส่วนนี้ไปสู่รุ่นต่อรุ่น โดยในอดีตเจ้าของโรงเผาถ่านมักเป็นผู้ทำงานนี้เอง แต่ในปัจจุบันเนื่องจากเจ้าของโรงเผาถ่านมักมีอายุมากจึงต้องจ้างคนงานที่มีความรู้เรื่องไฟมาทำแทนโดยส่วนใหญ่จะจ้าง 2 คน คือ คนที่เชี่ยวชาญเรียกว่า “ได้หู้” 1 คนและลูกมืออีก 1 คน ค่าแรงประมาณ 4,000 บาทต่อการเผา 1 เตา เมื่อไม้หลาสุกเป็นถ่านและปล่อยให้เย็นลงแล้วก็จะมีการว่าจ้างคนมานำถ่านออกจากเตาเพื่อคัดคุณภาพและบรรจุถุง โดยชั่งน้ำหนักถุงละประมาณ 25-30 กิโลกรัม สำหรับการนำถ่านไปขายนั้นมิทั้งผู้เป็นเจ้าของนำถ่านไปขายเองโดยตรง และผู้ที่เป็นพ่อค้าคนกลางในชุมชนเป็นผู้รวบรวมถ่านตามโรงเผาถ่านต่าง ๆ เพื่อลำเลียงไปขายในกรุงเทพฯ อีกต่อหนึ่ง โดยมีตลาดขายส่งถ่านไม้โก่งกางที่สำคัญภายในประเทศ คือ ย่านราชวงศ์ เยาวราช และถนนทรงวาด แต่ปัจจุบันพบว่าการส่งถ่านโก่งกางออกไปขายยังต่างประเทศ อาทิ ประเทศญี่ปุ่น เกาหลี ไต้หวัน และสหรัฐอเมริกาอีกด้วย จะเห็นได้ว่าการทำงานป่าและการเผาถ่านไม้โก่งกางของคนอีสานเป็นภูมิปัญญาการใช้ทรัพยากรจากป่าชายเลนเพื่อ

ประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจโดยตรงที่สามารถสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนและสามารถกระจายรายได้ให้กับคนนอกชุมชนอย่างมาก อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางเครือข่ายด้านเศรษฐกิจของชุมชนได้เป็นอย่างดี เช่น คนที่มีสวนป่าโกงกาง แต่ไม่มีเตาเผาก็สามารถมาเช่าเตาเผาถ่านได้ ซึ่งปัจจุบันมีเหลืออยู่ประมาณ 6 รายโดยค่าเช่าจะคิดเป็นเตาถูกละ 4,000 บาท และเมื่อได้ถ่านออกมาก็จะแบ่งให้คนมาเผาครึ่งหนึ่งโดยเจ้าของเตาจะได้ครึ่งหนึ่ง ซึ่งโดยทั่วไปเตาหนึ่งจะใส่ไม้ได้ประมาณ 11,000-12,000 ท่อน น้ำหนักประมาณ 20,000 กิโลกรัม และเมื่อเผาเสร็จเป็นถ่านก็จะเหลือประมาณ 6,000 กิโลกรัม ก็แบ่งกันคนละครึ่ง ในขณะที่เดียวกันคนที่มีเตาแต่ไม่มีสวนป่าโกงกางหรือมีไม้โกงกางแต่มีไม่มากพอสำหรับเผาแต่ละครั้งก็ต้องไปขอซื้อไม้จากเจ้าของสวนป่า โดยในแต่ละขั้นตอนของการทำงานสวนป่าและการเผาถ่านก็มักจะมีการติดต่อว่าจ้างแรงงานคนเดิมที่เคยทำงานมาด้วยกัน นอกจากการทำกิจการสวนป่าและการเผาถ่านอย่างครบวงจรเพื่อส่งขายภายในประเทศและต่างประเทศแล้ว จากการศึกษายังพบว่าคนในชุมชนบางส่วนยังมีการนำราก หรือต่อไม้โกงกาง รวมถึงการตัดไม้ชนิดอื่น ๆ ในป่าชายเลน เพื่อนำมาเผาเป็นถ่านหลุมขายกันอีกด้วย ซึ่งถือเป็นอาชีพเสริมที่สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนได้ดีเช่นกัน เพราะถ่านหลุมมีราคาถูกกว่าถ่านไม้โกงกางมาก จึงขายได้ดีในกลุ่มพ่อค้า แม่ค้า และชาวบ้านทั่วไปทำให้เกิดการกระจายรายได้ภายในชุมชนอีกทางหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม แม้การอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนยึดสารกับป่าชายเลน ได้ทำให้คนในชุมชนได้รับประโยชน์ด้านเศรษฐกิจจากภูมิปัญญาการใช้

ทรัพยากรจากป่าชายเลนมากมายก็ตาม แต่ก็ได้เกิดภาวะวิกฤติช่วงเวลาหนึ่ง เมื่อประมาณช่วงปี พ.ศ. 2525-2526 เมื่อธุรกิจนาุ้งกุลาดำและวิถีชีวิตแบบคนเมืองได้เข้ามาในชุมชน ทำให้คนในชุมชนยึดสารได้ขายป่าชายไม้และหันชีวิตไปทำนา กุ้งกันอย่างแพร่หลาย เนื่องจากการทำนากุ้งได้ค่าตอบแทนสูงในเวลารวดเร็ว จึงทำให้ชาวบ้านตัดสินใจเปลี่ยนพื้นที่ของตนเองที่เคยใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนในด้านต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม หันมาทำนากุ้งแทน อาชีพทำนากุ้งได้สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนสูงสุดเมื่อปี พ.ศ. 2530 จากนั้นธุรกิจนาุ้งก็ค่อย ๆ เสื่อมลง ประกอบกับการเกิดโรคระบาดของกุ้ง ในที่สุดธุรกิจนาุ้งได้หยุดชะงักลงเกือบสิ้นเชิงหลังปี พ.ศ. 2535 ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนยึดสารอย่างมาก เนื่องจากผู้ประกอบการธุรกิจนาุ้งหลายรายประสบปัญหาการขาดทุน จึงต้องเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของตนเอง โดยบางรายเริ่มนำฝักโกงกางไปทดลองปลูกในบ่อกุ้งเพื่อจะนำพื้นที่กลับมาเป็นสวนป่าอีกครั้ง แต่บางรายเป็นหนี้สินจำนวนมากจนต้องตัดสินใจขายที่ดินของตัวเองเพื่อนำเงินไปใช้หนี้จากนั้นก็เช่าที่ภายในชุมชนยึดสารเพื่อยู่ออาศัยและทำกิน อาทิ ค้าขาย ทำงานรับจ้างในบ่อกุ้ง และมีจำนวนไม่น้อยหันชีวิตตนเองออกไปทำงานในโรงงานนอกชุมชน ทำให้ปัจจุบันกิจการทำสวนป่าและการเผาถ่านไม้โกงกางของชุมชนยึดสารได้รับผลกระทบอย่างมากเพราะเริ่มประสบปัญหาการขาดแคลนแรงงานและผู้เชี่ยวชาญในการจัดการสวนป่าและการเผาถ่าน เนื่องจากแรงงานเดิมจำนวนไม่น้อยหันไปทำงานรับจ้างในบ่อกุ้ง และออกไปรับจ้างทำงานในโรงงานนอกชุมชนแทน ประกอบกับวิถีแบบคนเมืองได้เข้ามาอิทธิพลต่อคนในชุมชน

ทำให้คนในชุมชนนิยมการส่งลูกหลานให้มีการศึกษาสูงขึ้นเพื่อจะได้สามารถออกไปทำงานนอกชุมชน ทำให้ได้กรุ่นใหม่ในชุมชนเกิดค่านิยมในการออกไปทำงานนอกชุมชนมากกว่าการอยู่ในชุมชนเพื่อสืบทอดกิจการสวนป่าและการเผาถ่านของครอบครัว โดยมองว่างานดั้งเดิมที่พ่อแม่เคยทำกันมานั้นเป็นงานที่ยากลำบากและไม่น่าภาคภูมิใจ นอกจากนี้ ยังพบว่าค่านิยมการบริโภคของคนอีสานปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เคยออกรือไปจับปลั้วหรือน้ำหรือเข้าป่าเพื่อหาพืชพันธุ์ต่าง ๆ มาปรุงเป็นอาหาร ได้หันมานิยมการซื้อหาอาหารมาบริโภคแทน ผลกระทบที่ตามมา ก็คือ ทำให้ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวและคนใน

ชุมชนนั้นวันจะห่างเหินกันมากขึ้น และที่สำคัญก็คือ ทำให้ภูมิปัญญาของชุมชนชาดผู้สืบทอด ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของลือชา ธรรมวินัย สติ (2539) และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (www.codi.or.th/17 กันยายน 2552) ที่ศึกษาพบว่า การอยู่ร่วมกันของคนกับป่าก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้สั่งสมจนเกิดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะนำทรัพยากรมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตและระบบเศรษฐกิจที่เหมาะสมกับชุมชนของตนเอง และพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการคงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่น ก็คือ ค่านิยมหรือวิถีแบบคนเมืองที่เข้ามามีอิทธิพลต่อคนในชุมชน

4. สรุป

รูปที่ 4 การใช้ทรัพยากรจากป่าชายเลนเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

4.1 สรุปการเรียนรู้

ผลการศึกษาการอยู่ร่วมกันของคนกับป่าชายเลนและภูมิปัญญาการใช้ทรัพยากรจากป่าชายเลนเพื่อประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจของคนในชุมชนอีสาน จังหวัดสมุทรสงคราม ด้วยเทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้ข้อค้นพบ ดังนี้

4.1.1 คนอีสานได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนทั้งเป็นแหล่งอาหารในชีวิตประจำวัน

และเป็นแหล่งทำมาหากิน

4.1.2 ป่าชายเลนก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้สั่งสมสืบทอด จนเกิดเป็นภูมิปัญญาในการเข้าถึงแหล่งอาหารของคนในชุมชนอีสาน ทำให้คนอีสานสามารถแยกแยะได้ว่าทรัพยากรในป่าชายเลนสิ่งใดเป็นพืช และสิ่งใดสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตประจำวันได้

4.1.3 การได้อยู่ร่วมกันกับป่าชายเลนทำให้คนยี่สารมีความรู้ในเรื่องน้ำเกิดน้ำตาย น้ำเข้าน้ำเย็นและสามารถดูสีของน้ำเพื่อให้รู้ถึงระดับความเค็มของน้ำซึ่งมีผลต่อปริมาณสัตว์น้ำในแต่ละแห่ง

4.1.4 การได้อยู่ร่วมกันกับป่าชายเลนทำให้คนยี่สารเกิดภูมิปัญญาการใช้ทรัพยากรเพื่อประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจด้วยการทำสวนป่าโกงกางแบบหมุนเวียน และการผลิตถ่านโกงกางแบบครบวงจร เริ่มตั้งแต่การปลูกสวนป่าโกงกาง การนำไม้โกงกางมาเผาเป็นถ่าน และการส่งถ่านไม้โกงกางออกจำหน่ายทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทำให้สามารถสร้างรายได้หลักให้กับคนในชุมชนและทำให้ชุมชนยี่สารเป็นที่รู้จักทั่วไปในการผลิตถ่านโกงกางที่มีคุณภาพ

4.1.5 การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชายเลนโดยการทำนาเกลือ ทำให้เกิดค่านิยมการไปทำงานรับจ้างในบ่อเกลือและการออกไปทำงานนอกชุมชน รวมทั้งทำให้เกิดพฤติกรรมการบริโภคอาหารที่นิยมการซื้อมากกว่าการออกไปจับสัตว์น้ำหรือเข้าป่าชายเลนเพื่อหาพืชพันธุ์ต่าง ๆ มาปรุงเป็นอาหารเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนทำให้ปัจจุบันความผูกพันของคนในชุมชนยี่สารที่มีต่อพื้นที่และครอบครัวลดน้อยลงและทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นขาดผู้สืบสานและได้หยุดชะงักลงเกือบสิ้นเชิงหลังปี พ.ศ. 2535 ทำให้ผู้ประกอบการธุรกิจนาเกลือหลายรายประสบปัญหาขาดทุนและเริ่มนำฝักโกงกางไปทดลองปลูกในบ่อเกลือเพื่อจะนำพื้นที่กลับมาเป็นสวนป่าอีกครั้ง ส่วนชาวบ้านที่ไม่มีที่ทำกินเนื่องจากได้ขายที่ดินให้กับกลุ่มทุนนอกท้องถิ่น เพื่อทำนาเกลือต้องหันกลับมารับจ้างในกิจการทำสวนป่าและเผาถ่านและบางส่วนยังต้องประกอบอาชีพเสริมนอกเหนือจากการ

รับจ้างในการทำสวนป่าและเผาถ่านโดยอาศัยทรัพยากรในท้องถิ่นเป็นฐานการผลิตที่สำคัญ เช่น การวางโพรงทางเพื่อดักจับสัตว์น้ำในคลองไปขาย หรือการเผาถ่านหลุมจากเศษไม้โกงกางหรือไม้ขายเลนอื่น ๆ ส่งไปขายชุมชนภายนอกในรูปแบบของถ่านหุงต้มราคาถูกซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดในท้องถิ่นมากกว่าถ่านไม้โกงกางซึ่งมีราคาค่อนข้างแพง นอกจากนี้ ชาวบ้านบางส่วนได้หันไปประกอบอาชีพค้าขาย และบางส่วนไปทำงานเป็นลูกจ้างในโรงงานที่อยู่ห่างไกลชุมชนออกไป (อภิญา ดันทวีวงศ์, 2543)

4.2 ข้อเสนอแนะ

4.2.1 ข้อเสนอแนะในเชิงปฏิบัติ

จากการศึกษาพบว่าชุมชนยี่สารเป็นชุมชนที่มีทุนทางด้านทรัพยากรธรรมชาติจากป่าชายเลนที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้เกิดระบบเศรษฐกิจสวนป่าและการผลิตถ่านไม้โกงกางที่มีคุณภาพดีซึ่งสร้างรายได้หลักให้แก่คนในชุมชนยี่สารแต่ปัจจุบันพบว่าชุมชนยี่สารกำลังประสบปัญหาขาดผู้สืบทอดภูมิปัญญาเหล่านี้เนื่องจากเด็กรุ่นใหม่ในชุมชนได้รับการศึกษาสูงขึ้นทำให้เกิดค่านิยมการออกไปทำงานนอกชุมชนมากกว่าการอยู่ในชุมชนเพื่อสืบทอดกิจการของครอบครัวในการทำสวนป่าหรือการเผาถ่าน หรือการจับสัตว์น้ำโดยมองว่างานเหล่านี้เป็นงานที่ยากลำบากและไม่น่าภาคภูมิใจ ดังนั้น แนวทางในการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนที่ยั่งยืนในพื้นที่ยี่สาร จึงต้องให้ความสำคัญต่อการปลูกฝังจิตสำนึกเด็กรุ่นใหม่ ให้เห็นถึงคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความตระหนักต่อการอนุรักษ์อาชีพการทำสวนป่า และการผลิตถ่านโกงกางซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาของคนในชุมชน ทั้งนี้เพื่อความ

เอกลักษณ์ของชุมชนเอาไว้ อีกทั้งยังเป็นการช่วยลดปริมาณคาร์บอนในบรรยากาศ ซึ่งเป็นการช่วยลดมลพิษในการลดภาวะโลกร้อนอีกหนทางหนึ่ง

4.2.2 ข้อเสนอแนะเพื่อทำการวิจัยครั้งต่อไป

4.2.1 ควรมีการศึกษาทัศนคติของเยาวชนในชุมชนยี่สารต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนทั้งนี้เพื่อสร้างความยั่งยืนและความเข้มแข็งให้กับชุมชนป่าชายเลนในพื้นที่ยี่สาร

4.2.2 ควรมีการศึกษามีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนอย่างยั่งยืนในพื้นที่ยี่สาร ทั้งนี้เพื่อเป็นการอนุรักษ์ป่าชายเลนไม่ให้เกิดความเสื่อมโทรมหรือถูกทำลายจากการใช้ทรัพยากรป่าชายเลนอย่างต่อเนื่องของคนในชุมชนยี่สาร

5. กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณโครงการพัฒนาเสริมสร้างความรู้และงานวิจัยด้านวิทยาศาสตร์ระบบโลก (ESS) มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี ที่สนับสนุนทุนการวิจัยครั้งนี้และขอขอบคุณตัวแทนทั้ง 3 หมู่บ้านที่ให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการวิจัยครั้งนี้ ท้ายสุดขอขอบคุณคนชุมชนยี่สารทุกท่านที่ให้ นางสาวนาถศิริ โกมลพันธุ์ ผู้ช่วยนักวิจัยของโครงการฯ เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน ทำให้สามารถรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตได้อีกทางหนึ่ง

6. เอกสารอ้างอิง

- ประเวศ วะสี. 2534. การศึกษาของชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น. ในคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. การสัมมนาทางวิชาการภูมิปัญญาชาวบ้าน กับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- พิเชษฐ์ เดชผิว. 2546. ป่าชายเลนและชุมชนป่าชายเลนที่บ้านยี่สาร. กรุงเทพฯ: บริษัทพงษ์วรินการพิมพ์ จำกัด.
- พงศา ชูแนม และคณะ. 2544. การจัดการผักป่าพื้นบ้านด้านการผลิต การตลาด และการอนุรักษ์ของตำบล ปากทรง อำเภอยะตะ จังหวัดชุมพร. หน่วยอนุรักษ์ และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร.
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. www.codi.or.th, 17 กันยายน 2552.
- ริเอ็องรอง รัตนวิไลสกุล. 2543. มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี.
- ลือชา ธรรมวินัยสถิต. 2539. มนุษย์กับสังคม. เพชรบุรี: สถาบันราชภัฏเพชรบุรี.
- วลัยลักษณ์ ทรงศิริ และคณะ. 2545. สังคมและวัฒนธรรมชุมชนยี่สาร. กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์.
- อภิญญา ดันทวิวงศ์. 2543. ความสืบเนื่องและเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจแบบยั่งยืน : กรณีศึกษาการทำสวนไม้โกงกางที่หมู่บ้านยี่สาร. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.